

Małgorzata Rychlik
Emilia Karwasińska
Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu

Projekt powołania repozytorium Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Badanie ankietowe postaw pracowników naukowych

WSTĘP

W świecie nauki coraz większą rolę odgrywają czasopisma elektroniczne, biblioteki cyfrowe, archiwa i repozytoria instytucjonalne. Te ostatnie, będąc częścią infrastruktury uczelni (instytucji naukowej), wspierają proces komunikacji naukowej. Konieczność ich tworzenia wydaje się zatem bezdyskusyjna. Repozytorium instytucjonalne definiuje się jako kolekcję cyfrową gromadzącą, przechowującą oraz udostępniającą dorobek intelektualny społeczności naukowej jednej lub wielu uczelni. Instytucja macierzysta decyduje o jego zasobach. Treści umieszczane w repozytorium mają charakter naukowy, kumulacyjny i permanentny¹, dostępne są w trybie Open Access, ponadto cechuje je tzw. interoperacyjność, którą można określić jako uniwersalność wyszukiwawczą (Crow, 2002). Pytanie o sens tworzenie repozytoriów instytucjonalnych jest pytaniem retorycznym², kwestią sporną pozostaje jedynie to, kto powinien podejmować się ich tworzenia i administrowania. Efektywne funkcjonowanie repozytorium zapewnia ścisła współpraca menedżera projektu z bibliotekarzami, zaangażowanymi w pracę ze względu na umiejętności i doświadczenie, oraz pracownikami naukowymi, których uczestnictwo w repozytorium jest kluczowym czynnikiem stanowiącym o sukcesie przedsięwzięcia.

Wraz ze wzrostem liczby repozytoriów na świecie przybywa również badań na temat ich tworzenia i użytkowania. Duża część prac badawczych dotyczy procesu konstituowania repozytoriów oraz implementacji oprogramowań. Najczęściej są to studia przypadków (Afshari, 2007; Simpson, 2006). Istnieje szereg instytucji wspierających rozwój repozytoriów na przykład przez finansowanie programów badawczych. Jedną z nich jest Joint Information Systems Committee (JISC) z

¹ W repozytoriach nie przewiduje się wycofywania zdeponowanych dokumentów, a więc zasób się kumuluje, zaś permanentny, bezustanny charakter zasobów jest efektem założeń długoterminowego przechowywania dokumentów.

² Zob. Rekomendacje Grupy Roboczej Europejskiego Stowarzyszenia Uniwersytetów w sprawie Otwartego Dostępu. Dostępny w World Wide Web:
<http://www.eua.be/fileadmin/user_upload/files/Policy_Positions/Recommendations_Open_Access_adapted_by_the_EUA_Council_on_26th_of_March_2008_final.pdf>.

Wielkiej Brytanii. JISC w ramach programu „Digital Repositories Programme” prowadził m. in. dwa projekty: „Right & Rewards in Blended Institutional Repositories” i „Source-to-Output-Repositories” (StORe) . Podstawą obu była analiza danych z ankiety i wywiadów przeprowadzonych drogą elektroniczną (Polydoratou, 2007; Pryor, 2006). Oceny działających już repozytoriów dokonuje Canadian Association of Research Libraries (CARL)³, przeprowadzając stosowne badania ankietowe (Shearer, 2006). Wiele artykułów na temat archiwów elektronicznych, w tym również sposobu ich użytkowania, ukazało się ostatnio w czasopismach specjalistycznych wydawanych w Europie, Ameryce Północnej oraz w Indiach, gdzie intensywny rozwój technologii informatycznych prowadzi do powstawania licznych repozytoriów instytucjonalnych (Doctor, 2008).

W Polsce problematyką tą zajmują się m. in. Marek Nahotko, Bożena Bednarek-Michalska, Barbara Szczepańska. Warto wspomnieć, że polskie biblioteki cyfrowe, w ramach europejskiego projektu ENRICH⁴ prowadzą badania ankietowe dotyczące wymagań/potrzeb użytkowników w zakresie wdrażania w nich nowych funkcji (tworzenie indywidualnych kolekcji, ustalanie specyfikacji wirtualnych dokumentów, przysposabianie innowacyjnych rozwiązań systemowych).

Niniejszy artykuł jest analizą postaw pracowników naukowych wobec budowy repozytorium instytucjonalnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Ich uwagi, zwłaszcza te dotyczące typów dokumentów oraz sposobów ich umieszczania w repozytorium, zostaną uwzględnione podczas jego tworzenia.

PRZEBIEG BADANIA

Do przebadania postaw pracowników naukowych UAM posłużono się badaniem ankietowym w postaci kwestionariusza rozesłanego pocztą elektroniczną. Ankietę przeprowadzono w terminie 1.12.2007-31.12.2007. Miała ona charakter anonimowy. System obsługi ankiety został napisany w języku PHP w oparciu o system zarządzania bazą danych MySQL.

W kwestionariuszu zastosowano pytania zamknięte typu alternatywnego (tak/nie), jak również skalę Likerta, służącą badaniu postaw. W skali Likerta każdemu ze stwierdzeń przypisana jest jedna kategoria odpowiedzi: „zdecydowanie tak”, „raczej tak”, „nie mam zdania”, „raczej nie” i „zdecydowanie nie”. Każdej kategorii są

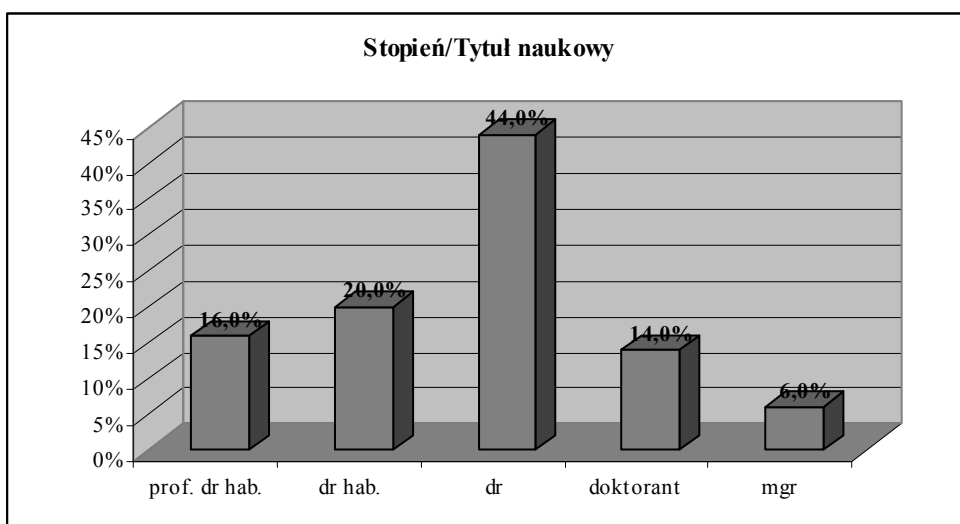
³ http://www.carl-abrc.ca/projects/institutional_repositories/institutional_repositories-e.html.

⁴ European Networking Resources and Information concerning Cultural Heritage:
<http://enrich.manuscriptorium.com/>

przyporządkowane punkty w skali od 5 do 1, dlatego na początku badania należy określić, który z wyników uważa się za wysoki (5 czy 1); wynik przeciwny oznacza stanowisko negatywne. W niniejszym badaniu przyjęto, że wyższe punkty odpowiadają postawom pozytywnym, niższe negatywnym. Ankieta składała się z trzynastu pytań, z czego pierwsze cztery miały charakter metryczki (informacje o ankietowanym: wiek, stopień naukowy, wydział, lata pracy na UAM). Kolejne trzy dotyczyły kwestii korzystania przez naukowców z różnych repozytoriów na świecie oraz zdobyciu informacji, czy chcą oni uczestniczyć w tworzeniu własnego repozytorium. Pozostałe pytania postawione w ankiecie obejmowały zagadnienia typu dokumentów, które powinny być deponowane w repozytorium, preferowanego dostępu do nich, sposobu ich deponowania, zachęcenia naukowców do deponowania prac, ustalenia, jakiej pomocy od personelu repozytorium oczekują naukowcy, mechanizmów weryfikujących jakość deponowanych prac.

Badania przeprowadzono wśród 1550 losowo wybranych pracowników naukowych i naukowo-dydaktycznych, mających aktywne konta na serwerze uniwersyteckim AMU-NET. Jako narzędzie badawcze wykorzystano ankietę elektroniczną, do której dołączono list informujący o repozytoriach oraz prezentację Power Point na ten temat. W badaniu wzięły udział 163 osoby⁵, co stanowi 10,5% badanej grupy. Najlichnieszą grupę respondentów stanowili pracownicy reprezentujący nauki humanistyczne – 53,3% (Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej, Wydział Historyczny, Wydział Nauk Społecznych, Wydział Studiów Edukacyjnych, Wydział Neofilologii, Wydział Prawa i Administracji, Wydział Teologii), następną grupę stanowili przedstawiciele nauk przyrodniczo-matematycznych – 41,1% (Wydział Biologii, Wydział Chemii, Wydział Fizyki, Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych, Wydział Matematyki i Informatyki). Najmniej liczną grupą była grupa pracowników innych jednostek – 5,52% (Biblioteka Uniwersytecka, Ogród Botaniczny, Studium Języków Obcych).

⁵ W literaturze przedmiotu podaje się, iż w przypadku prowadzenia badań wykorzystujących skalę Likerta 100 respondentów stanowi wystarczającą próbę (A. N. Oppenheim, 2004, s. 226).

Wykres 1. Stopień naukowy

Wśród badanych najliczniejszą grupę stanowiły osoby z tytułem doktora - 44,2% i doktora habilitowanego - 20,2%. Respondentów z tytułem profesora było 16%, a najmniej liczną grupą byli doktoranci - 13,5% i magiŝtry - 6,1%. (Wykres 1). Rozkład wiekowy badanych prezentował się następująco: 34,3% to pracownicy do 35 lat; 31,3% pracownicy w wieku 36-45 lat; 17,8% pracownicy w wieku 46-55 lat; 14,1% pracownicy w wieku 56-65 lat; 2,5% pracownicy w wieku powyżej 65 lat.

OMÓWIENIE WYNIKÓW ANKIETY

Budując repozytorium instytucjonalne, naleŝy znaleźć odpowiedzi na pytania, które pomogą ustalić optymalną politykę jego zarządzania. Jednym ze sposobów prowadzących do zrealizowania tego założenia jest zbadanie opinii zainteresowanych projektem, a mianowicie pracowników naukowych. Przedstawione poniŝej wyniki badania ankietowego dadzą cenne wskazówki twórcom repozytorium, w jakich obszarach opinia pracowników naukowych zbieŝna jest z przyjętymi standardami w działających juŝ repozytoriach instytucjonalnych, a takŝe do jakich zasad będą musieli się oni przekonać i jakiej pomocy będą oczekiwać. Zaangażowanie pracowników naukowych w projekt moŝe zagwarantować jego pomyślną realizację.

ZASOBY REPOZYTORIUM

Kumulowanie materiałów, a więc tworzenie kolekcji, powinno przebiegać zgodnie z ustaloną wcześniej misją funkcjonowania repozytorium instytucjonalnego oraz z polityką uczelni. Należy przy tym kierować się opiniami oraz sugestiami odbiorców – potencjalnych użytkowników repozytorium, głównie pracowników naukowych, doktorantów, studentów, oraz dostrzegać ich potrzeby.

W pytaniu poświęconym zasobom repozytorium zastosowano skalę Likerta. Respondentom przedstawiono dziesięć stwierdzeń, którym należało przypisać odpowiedni stopień akceptacji. Stwierdzenie, że w repozytorium powinny znaleźć się artykuły naukowe w postaci postprintów i preprintów uzyskało najwyższą punktację (4,49 pkt. w skali Likerta). Artykuły naukowe stanowią znaczną część dorobku naukowego pracowników. Ważne jest więc, by uczelnia zadbała o wykazanie tego typu dokumentów w repozytorium oraz to, aby za dostęp do badań, które są zazwyczaj finansowane przez rodzime instytuty, nie trzeba było płacić po raz drugi poprzez subskrybowanie drogich czasopism czy baz danych, w których opublikowano analizy i wnioski z przeprowadzonych badań⁶.

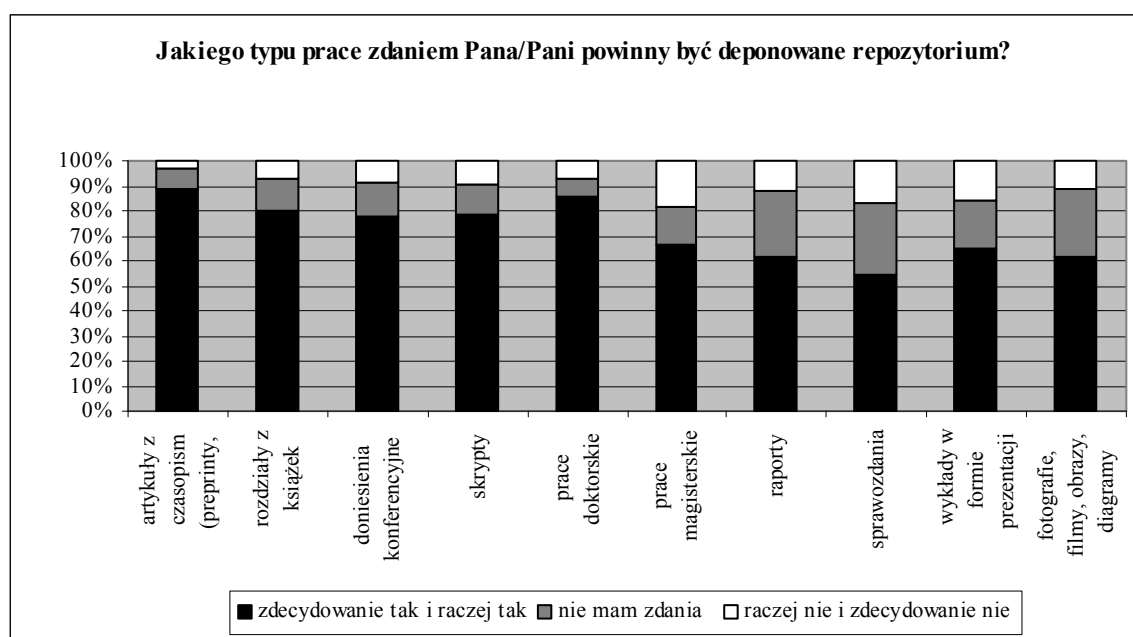
Na drugim miejscu ankietowani wymienili chęć deponowania dysertacji doktorskich (4,38 pkt.). Obronione i nieopublikowane doktoraty zazwyczaj umieszcza się w magazynach bibliotecznych, choć z powodzeniem mogłyby tworzyć odrębny zbiór w repozytorium. Publikowane raporty wykazują, że kolekcje tego typu są tworzone w światowych repozytoriach⁷. Okazało się, że doktorzy są grupą najbardziej przychylną stwierdzeniu, że prace doktorskie powinny być deponowane w repozytorium (90,3%). Kolekcję dysertacji można by wzbogacić o prace magisterskie. Te jednak zostały ocenione niżej niż doktoraty (3,85 pkt.). Prawdopodobnie powodem takiej oceny jest ich niższa wartość naukowa. Rozwiązaniem byłoby zamieszczanie w takiej kolekcji wyróżniających się prac magisterskich, prac rekomendowanych przez promotorów. Wysoko oceniono umieszczanie w

⁶ Wielu wydawców pozwala na dodatkową archiwizację preprintów i postprintów w repozytorium. Politykę wydawcy związaną z archiwizacją, można sprawdzić w bazie RoMEO opracowywanej przez SHERPA<<http://www.sherpa.ac.uk/romeo.php>>, gdzie wydawcy podzieleni są na 4 grupy, oznaczone odpowiednim kolorem. Kolor zielony pozwala na pełną zgodę na archiwizację postprintów i preprintów.

⁷Zob. Open DOAR: rodzaje materiałów w repozytoriach na świecie: <http://www.opendoar.org/onechart.php?clID=&ctID=&rtID=&clID=&IID=&potID=&rSoftWareName=&search=&groupby=ct.ctDefinition&orderby=Tally%20DESC&charttype=bar&width=600&caption=Content%20Types%20in%20OpenDOAR%20Repositories%20-%20Worldwide>.

repozytorium materiałów konferencyjnych (4,20 pkt.). Anketowani byli mniej przekonani do deponowania raportów (3,78 pkt.) czy sprawozdań (3,61 pkt.). Przygotowując politykę deponowania zasobów, nie można zapomnieć o wzbogaceniu ich o materiały stanowiące tzw. szarą literaturę. W ramach tej kolekcji mogłyby być gromadzone sprawozdania i raporty. Do ich deponowania należałoby jednak przekonać naukowców. Skonsolidowany dostęp do tego rodzaju dokumentów, ułatwiłby pracę tym, którzy na co dzień korzystają z zawartych w nich danych.

Według respondentów w zbiorach repozytorium powinny znaleźć się ważne dla studentów kolekcje materiałów dydaktycznych takich jak: wybrane rozdziały książek (4,20 pkt.), skrypty (4,17 pkt.), w mniejszym stopniu wykłady w formie prezentacji multimedialnych (3,68 pkt.).

Wykres 2. Typy prac deponowanych w repozytorium

Do kluczowych i niewymagających wielkich nakładów finansowych zadań uczelni, powinno należeć wzbogacanie repozytorium o dział czasopism publikowanych w ramach jej działalności wydawniczo-naukowej. Należałoby przekonywać władze Uniwersytetu do tworzenia ich elektronicznej wersji i do wolnego dostępu do nich. Według Ulrich's Periodical Directory na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza wydawanych jest ponad pięćdziesiąt czasopism, z czego

zaledwie dwa mają swój elektroniczny odpowiednik. Warto zastanowić się, czy nie czas na zmiany. Elektroniczne czasopismo nie jest droższe od papierowego, zwłaszcza, że w Sieci istnieją darmowe oprogramowania do tworzenia platform oraz systemy zarządzania procesem wydawniczym. Czasopismo uczelniane może ukazywać się w formie hybrydowej, tj. papierowo-elektronicznej (Nahotko, 2007, s. 87). Repozytoria są idealnym pretekstem do tego, by tworzyć elektroniczne wersje czasopism drukowanych.

DOSTĘPNOŚĆ PRAC

W pytaniu dotyczącym zasad korzystania ze zdeponowanych dokumentów, na pytanie sondujące dostępność do materiałów dla wszystkich (Czy zdaniem Pana/i prace w repozytorium powinny być dostępne dla wszystkich?) uzyskano odpowiedzi, których odpowiednik w skali Likerta wynosi 3,52 punktu. 57% respondentów wybrało odpowiedź „zdecydowanie tak” lub „raczej tak”, opowiadając się tym samym za tym, by materiały w repozytorium były dostępne dla wszystkich. 10 % nie miało zdania w tej kwestii, a 33% „raczej się nie zgadzało” lub „zdecydowanie się nie zgadzało” na wolny dostęp. Wynik ten nie jest do końca zadowalający i wymaga zastanowienia, jak przekonać grupę oponentów do zmiany stanowiska. Repozytoria, zwłaszcza dziedzinowe, budowane są zgodnie z coraz bardziej powszechną dziś ideą Open Access⁸. Należy zabiegać, by prace naukowe, przede wszystkim artykuły (preprinty, postprinty), w repozytorium instytucjonalnym były dostępne bez żadnych ograniczeń w wersji pełnotekstowej. Sukces zależy od uwrażliwienia środowiska naukowego uczelni na korzyści, jakie wypływają z deponowania w nim własnego dorobku. Prace zdeponowane w repozytorium są rejestrowane na całym świecie przez różne wyszukiwarki, np. Scirus, Google Scholar, OAlster. Autor może śledzić statystyki odwiedzin swoich prac, które świadczą zarówno o ich popularności, naukowości, wadze, jak i zainteresowaniu omawianych w nich zagadnień. Bezpłatny, niekomercyjny i szybki dostęp do publikacji potencjalnie może zwiększyć liczbę cytowań danego autora lub artykułu⁹. Publikacja artykułu w czasopiśmie

⁸ Zgodnie z treścią deklaracji Open Access każdy użytkownik zyskuje prawo do czytania, pobierania, kopiowania, drukowania, przeszukiwania pełnych tekstów artykułów bez finansowych, prawnych lub technicznych ograniczeń, z wyjątkiem prawa autora do zachowania integralności jego pracy, uznania autorstwa i wykorzystania publikacji zgodnie z prawem

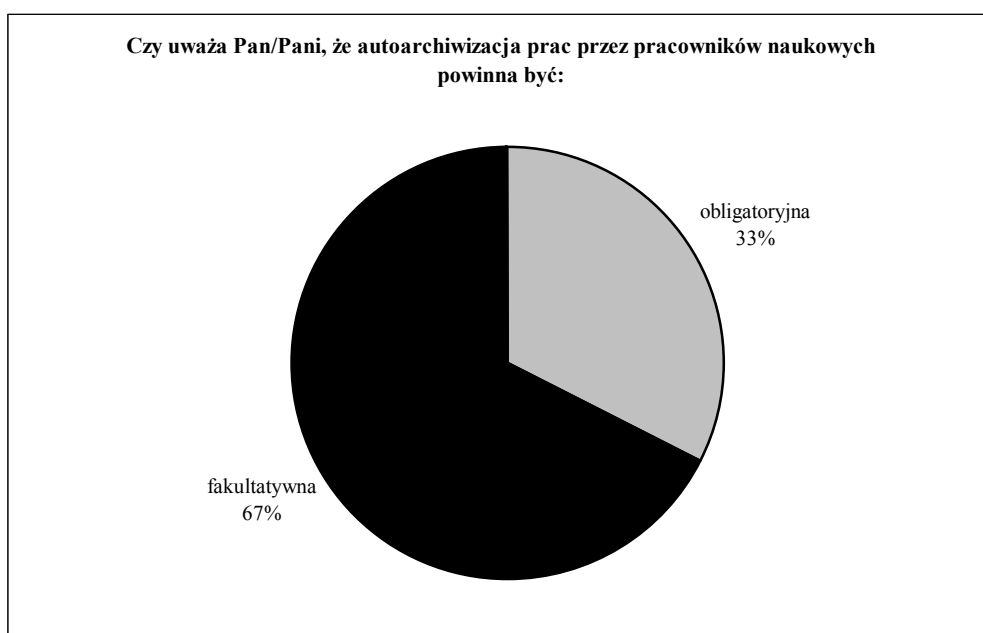
⁹ Są badania potwierdzające tezę, że dostępność pracy w trybie Open Access zwiększa jej cytowalność w zależności od dziedziny od 36% do 172%. Zob. Ch. Hajjem, 2005.

komercyjnym, nawet o wysokim wskaźniku cytowalności (ang. Impact Factor), nie wyklucza możliwości jego zdeponowania w repozytorium.

Z drugiej strony, obserwując rozwój repozytoriów instytucjonalnych na świecie, można zauważyć, że do niektórych typów materiałów (sprawozdania, raporty) dostęp jest ograniczony. Opinia, że „materiały w repozytorium powinny być dostępne w zależności od typu dokumentów” otrzymała 3,36 pkt. Zdarza się, że dokumenty w repozytorium dostępne są tylko dla zarejestrowanych użytkowników po wpisaniu przez nich hasła dostępu. Stwierdzenie to otrzymało 3,47 pkt. W repozytorium można także ograniczyć dostęp do pewnych typów materiałów tylko dla określonej grupy użytkowników. Na przykład dostęp do materiałów dydaktycznych można ograniczyć wyłącznie dla zarejestrowanych studentów. Jednakże stwierdzenie „materiały powinny być dostępne tylko dla moich studentów” otrzymało niską punktację (2,03 pkt.), co może świadczyć o tym, że respondenci nie chcą zawężyć możliwości korzystania z repozytorium.

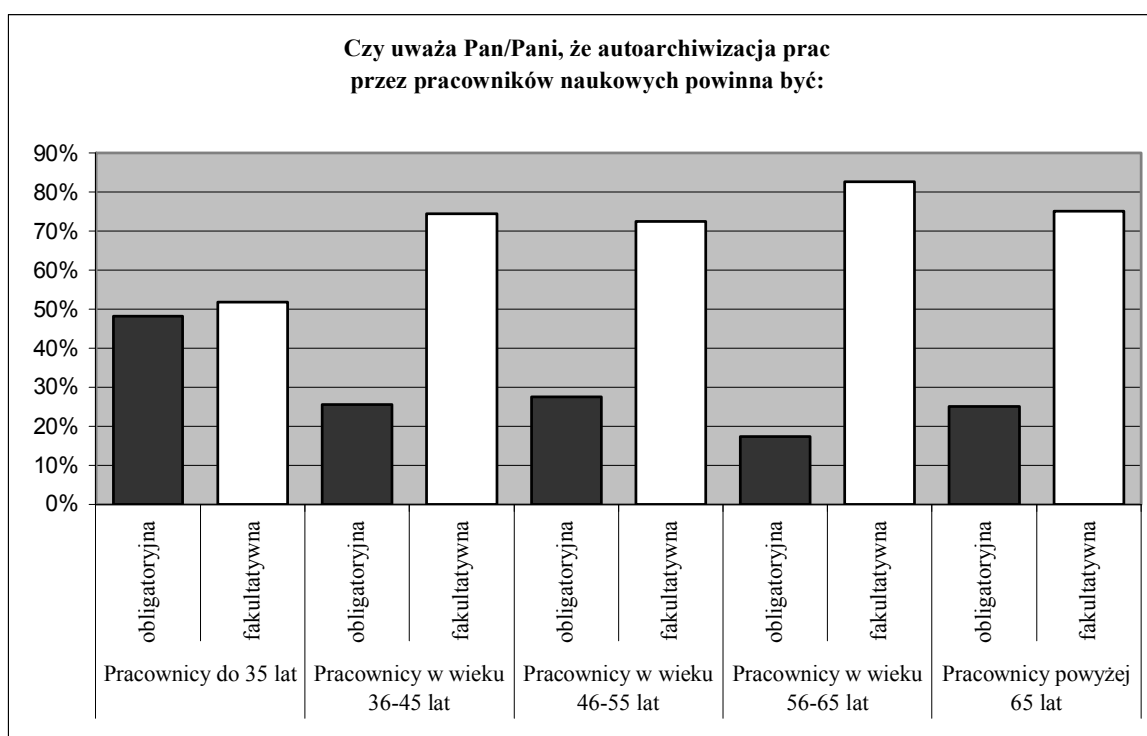
SPOSÓB DEPONOWANIA PRAC

Jednym z najistotniejszych czynników efektywnego funkcjonowania repozytorium jest proces autoarchiwizacji dokumentów. Może się on odbywać na zasadach obligatoryjności lub dobrowolności. W badaniu ankietowym 67,5% respondentów opowiedziało się za autoarchiwizacją fakultatywną, zaś 32,5% za obowiązkową.

Wykres 3. Metody autoarchiwizacji dokumentów:
obligatoryjna i fakultatywna

Przykłady repozytoriów na świecie wskazują, że tylko autoarchiwizacja obligatoryjna gwarantuje sukces. Przeprowadzone w ostatnich latach badania w repozytoriach uczelni australijskich, potwierdzają, że jedynie autoarchiwizowanie obowiązkowe daje gwarancję „pełnego” repozytorium, ok. 80-90% dorobku archiwizowanego obligatoryjnie, znajduje się w repozytorium. W przypadku autoarchiwizacji dobrowolnej jedynie ok. 15% dorobku naukowego pracowników lokowane jest w repozytorium (Sale, 2006). Obecnie istnieje wyraźna tendencja do autoarchiwizacji obowiązkowej. Coraz więcej zachodnich instytucji, przyznających fundusze na badania naukowe, obowiązuje naukowców do obowiązkowego archiwizowania postprintów, będących efektem prac badawczych prowadzonych w oparciu o przyznane przez nie granty. Czynią tak np.: The Wellcome Trust, European Research Council, Research Councils UK, National Institutes of Health.

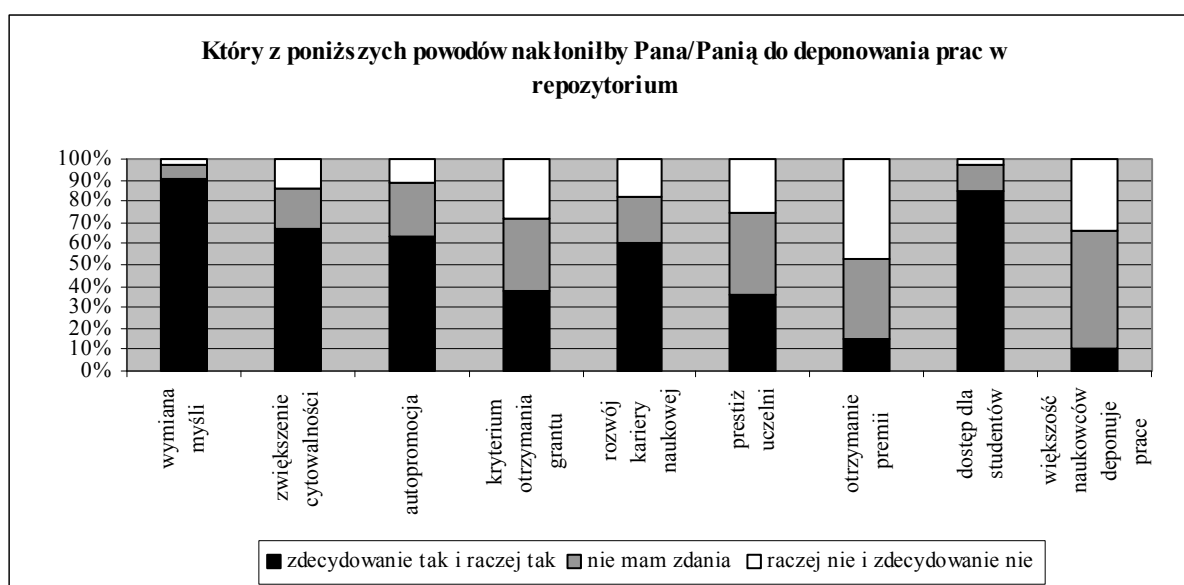

Wykres 4. Metody autoarchiwizacji (obligatoryjna i fakultatywna):
poszczególne grupy wiekowe

Analiza odpowiedzi na to pytanie pod kątem poszczególnych grup wiekowych wykazała, że pracownicy naukowcy we wszystkich kategoriach wiekowych popierają autoarchiwizację fakultatywną. Za tym trybem autoarchiwizacji opowiadają się

pracownicy w wieku 56-65 (83%), 36-45 lat (75%), pracownicy powyżej 65 lat (75%), pracownicy w wieku 46-55 lat (72%) oraz pracownicy do 35 lat (52%). Jak widać naukowcy nie chcą brać na siebie ciężaru dodatkowych czynności, które odrywałyby ich od codziennej pracy. Starsi pracownicy bardziej obawiają się podleganiu zasadom obligatoryjności w deponowaniu prac, między innymi dlatego, że ich dorobek jest bardzo duży i autoarchiwizowanie go w całości mogłoby być dla nich uciążliwe i czasochłonne. Cieszyć może fakt, że prawie połowa (48%) najmłodszych pracowników (do 35 lat) jest przekonana do obowiązkowej autoarchiwizacji. Budując repozytorium na zasadzie autoarchiwizacji obligatoryjnej, należy wspomóc pracowników przynajmniej w pierwszym etapie jego funkcjonowania. Pełna archiwizacja dorobku pracowników w repozytorium, może wypełnić lukę na uczelniach nieposiadających bazy dorobku naukowego własnych

CZYNNIKI ZACHĘCAJĄCE DO DEPONOWANIA PRAC W REPOZYTORIUM

Wykres 5. Motywacje do deponowania prac w repozytorium

Z punktu widzenia funkcjonowania repozytorium, ważne jest zdefiniowanie czynników, skłaniających pracowników naukowych do deponowania swoich prac w repozytorium. Respondenci mieli do wyboru dziewięć czynników: (1) ułatwiłoby to wymianę myśli między naukowcami, (2) zwiększyłoby to cytowalność moich prac, (3) byłoby to niezbędne w celach autopromocyjnych, (4) byłoby to jednym z kryteriów

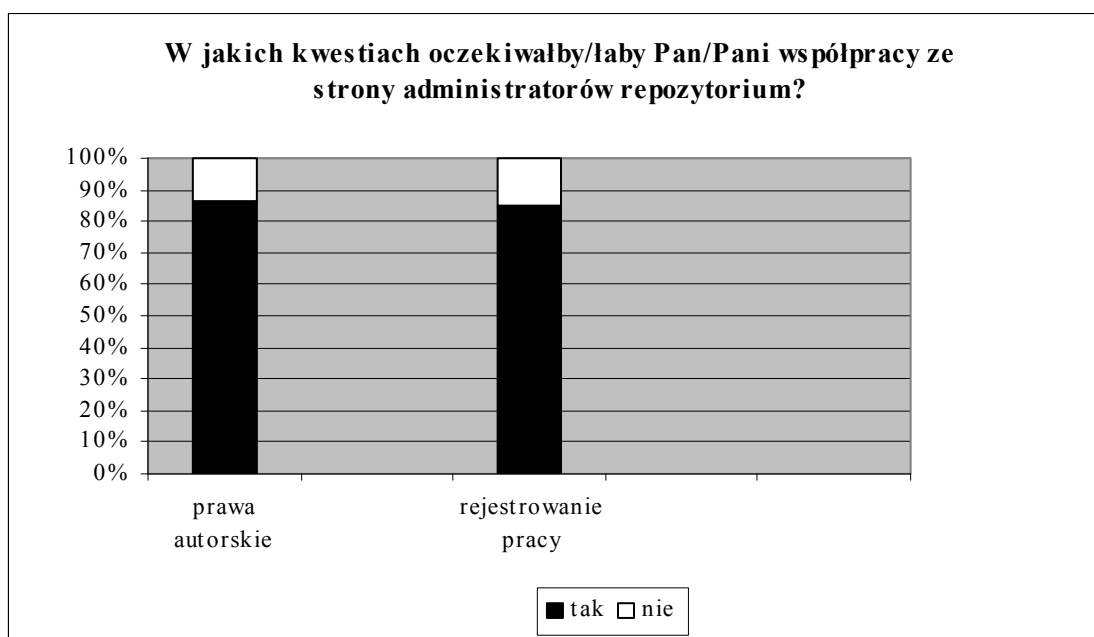
otrzymania grantu, (5) byłoby to pomocne w rozwoju mojej kariery naukowej, (6) podniosłoby to mój prestiż na uczelni, (7) umożliwiłoby mi to otrzymanie premii, (8) ułatwiłoby to dostęp do prac moim studentom, (9) większość naukowców z mojej dziedziny deponuje prace w repozytorium. Wszyscy, którzy wybrali odpowiedź: „ułatwiłoby to wymianę myśli między naukowcami” na podstawie indeksu uzyskali 4,58 punktu, było to jednocześnie najwyżej ocenione stwierdzenie. Należy przyjąć, że głównym powodem deponowania prac jest chęć dzielenia się własnymi badaniami. Być może oznacza to także nawiązanie do dzielenia się myślą naukową bliską wymianie darów, wpisującą się w rozwój komunikacji naukowej od XVII wieku. Osoby, które wybrały odpowiedź „ułatwiłoby to dostęp do prac moim studentom” uzyskały na podstawie indeksu wysoką notę - 4,22 punktu. Wybranie przez nich tego czynnika wydaje się istotne ze względu na możliwość stworzenia w przyszłości platformy e-learningowej, działającej w ramach repozytorium. Najmniej punktów na podstawie indeksu uzyskała odpowiedź „umożliwiłoby mi to otrzymanie premii” – 2,50 punktu. Można zatem wnioskować, że naukowcy UAM nie mają merkantylnego podejścia do swojej pracy oraz że cenią sobie indywidualizm, potwierdza to następna, nisko punktowana odpowiedź: „większość naukowców z mojej dziedziny deponuje prace w repozytorium” (2,66 punktu w skali Likerta). Wysoką liczbę punktów uzyskały stwierdzenia: „zwiększyłoby to cytowalność moich prac (3,93 pkt.) oraz „byłoby to niezbędne w celach autopromocyjnych” (3,71 pkt.). Odpowiedzi te świadczą o tym, że pracownicy naukowcy mają świadomość, jak ważna jest liczba cytowań ich prac oraz rozpoznawalność nazwiska w świecie naukowym. Z kolei czynnik, mówiący o deponowaniu prac w kontekście rozwoju kariery naukowej, został oceniony niżej (3,23 pkt.), co może świadczyć o tym, iż naukowcy UAM, przynajmniej w badanej grupie, nie myślą o swojej pracy w kategoriach „kariery naukowej”. Także odpowiedź: „podniosłoby to mój prestiż na uczelni” uzyskała w skali Likerta 3,23 punktu i zapewne łączy się z poprzednim stwierdzeniem. Respondenci nie mieli zdania co do czynnika „byłoby to jednym z kryteriów otrzymania grantu” (3,15 pkt.). Być może wynika to z faktu, iż polskie instytucje finansujące badania naukowe nie stosują jeszcze takich rozwiązań jak ich zagraniczni odpowiednicy (patrz wyżej: The Wellcome Trust i in.).

MECHANIZMY WERYFIKUJĄCE JAKOŚĆ PRAC

Obok czynników skłaniających do deponowania dokumentów w repozytorium ważne jest ustalenie mechanizmów weryfikujących jakość prac do niego dostarczanych.

Wydaje się, że badani nie mieli tu zdecydowanych poglądów, co najprawdopodobniej wynika z ich braku doświadczenia. Interesujące jest, że duża liczba uczonych chciałaby, aby deponowane prace były poddawane ocenie np. poprzez możliwość skomentowania ich na forum użytkowników (3,47 pkt.). Ankietowani nie mieli zdania co do recenzowania prac umieszczanych w repozytorium (3,18 pkt.) oraz deponowania prac bez żadnych ograniczeń (3,06 pkt.).

WSPÓŁPRACA MIĘDZY NAUKOWCAMI A REDAKTORAMI REPOZYTORIUM

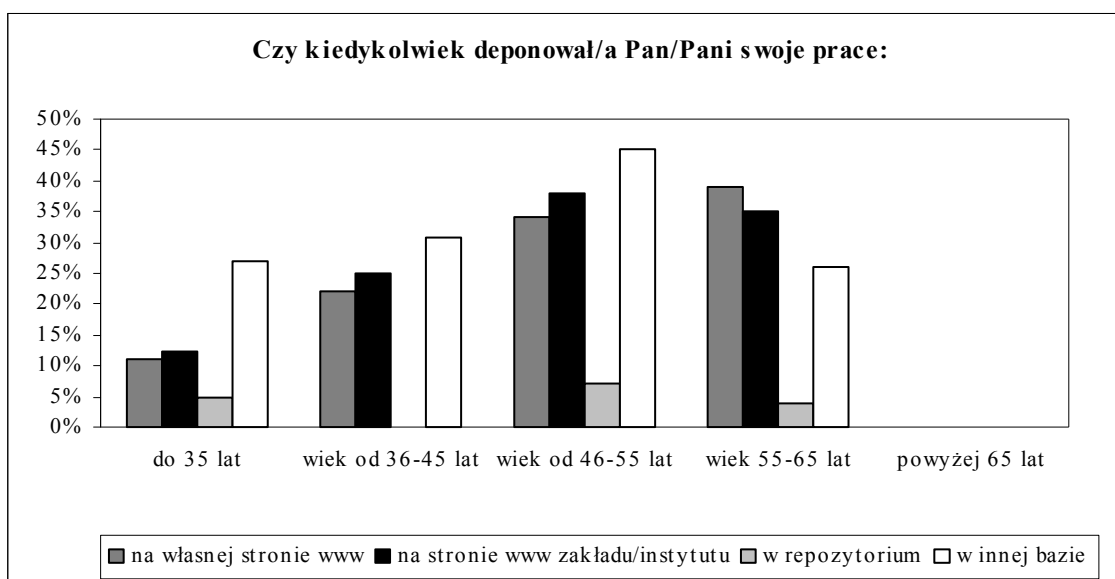
Wykres 6. Obszary współpracy między naukowcami a redaktorami repozytorium

Do efektywnego funkcjonowania repozytorium niezbędna jest współpraca pracowników nauki z jego redaktorami. Z ankiety wynika, że pracownicy naukowi liczą na pomoc, w takich kwestiach, jak prawo autorskie oraz proces rejestrowania prac. Rejestrowanie prac, a więc wprowadzaniem metadanych, może przysparzać pewnych problemów. Aż 84,66% badanych stwierdziło, że oczekiwałoby tu pomocy.

86,50% potencjalnych udziałowców szukałoby wsparcia w dziedzinie prawa autorskiego: ustalenia możliwości publikowania swojego dorobku.

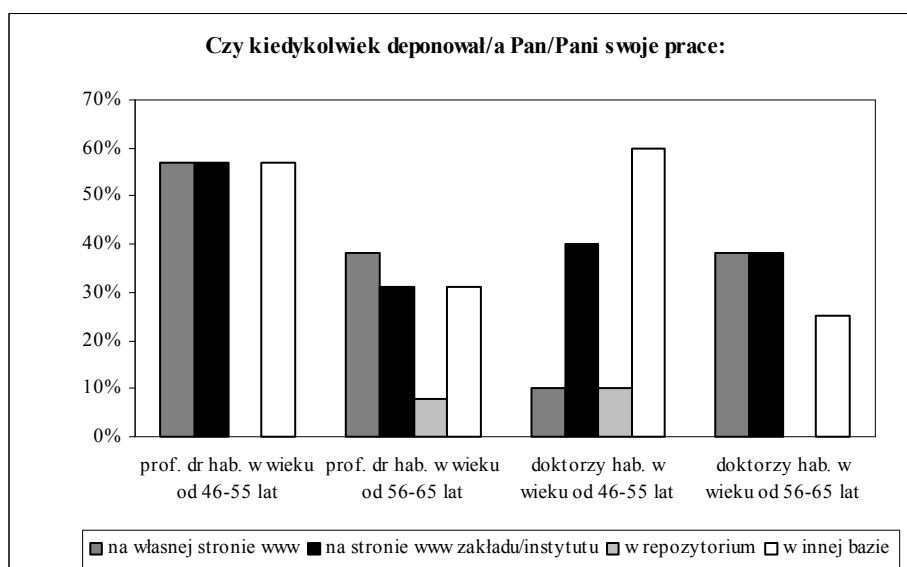
DOŚWIADCZENIE W DEPONOWANIU PRAC

Ciekawie przedstawia się kwestia dotychczasowych doświadczeń pracowników naukowych w deponowaniu prac naukowych. Pytanie dotyczyło umieszczania prac: na własnej stronie WWW, na stronie WWW zakładu bądź instytutu, w repozytorium oraz w innej bazie. Okazuje się, że najmniej respondentów deponowało dotychczas swoje prace w repozytorium, co jest w pełni zrozumiałe. Brak rodzimych repozytoriów jest zapewne główną przyczyną takiego stanu rzeczy, z drugiej strony wiedza na temat zagranicznych dziedzinowych repozytoriów jest mało rozpropagowana. W przypadku deponowania prac zarówno na własnej stronie WWW, jak i na stronie zakładu bądź instytutu i w innej bazie, pracownicy naukowcy są umiarkowanie aktywni. Na własnej stronie WWW swoje prace deponowało 11% pracowników do 35 lat, 22% pracowników w wieku 36-45 lat, 34% pracowników w wieku 46-55 lat, 39% pracowników w wieku 56-65 lat. Nikt, kto ukończył 65 lat, nie deponował swoich prac na własnej stronie WWW. Na stronie WWW zakładu/instytutu deponowało swoje prace 12,5% pracowników do 35 lat, 25% pracowników w wieku 36-45 lat, 38% pracowników w wieku 46-55 lat, 35% pracowników w wieku 56-65 lat. Żaden z pracowników, który ukończył 65 lat nie deponował swoich prac na stronie WWW zakładu/instytutu. W repozytorium deponowało swoje prace 5% pracowników do 35 lat, żaden z pracowników w wieku 36-45 lat, 7% pracowników w wieku 46-55 lat, 4% pracowników w wieku 56-65 lat. Nikt, kto ukończył 65 lat nie deponował swoich prac w repozytorium. W innej bazie deponowało swoje prace 27% pracowników do 35 lat, 37% pracowników w wieku 36-45 lat, 45% pracowników w wieku 46-55 lat, 26% pracowników w wieku 56-65 lat. Nikt, kto ukończył 65 lat nie deponował swoich prac w innej bazie.

Wykres 7. Deponowanie prac: poszczególne grupy wiekowe

Analiza tej kwestii z punktu widzenia aktywności archiwizacyjnej skorelowanej ze stopniem naukowym i wiekiem wykazała, że najaktywniejszą grupę stanowią tu profesorowie oraz doktorzy habilitowani. Profesorowie w przedziale wiekowym 46-55 lat deponowali swoje prace na własnej stronie WWW (57%), na stronie zakładu bądź instytutu (57%), w innej bazie (57%). W tej grupie wiekowej nie deponowano prac w repozytoriach. W przedziale wiekowym 56-65 lat profesorowie deponowali swoje prace na własnej stronie WWW (38%), na stronie zakładu bądź instytutu (31%), w innej bazie (31%). W repozytoriach deponowało prace 8% naukowców.

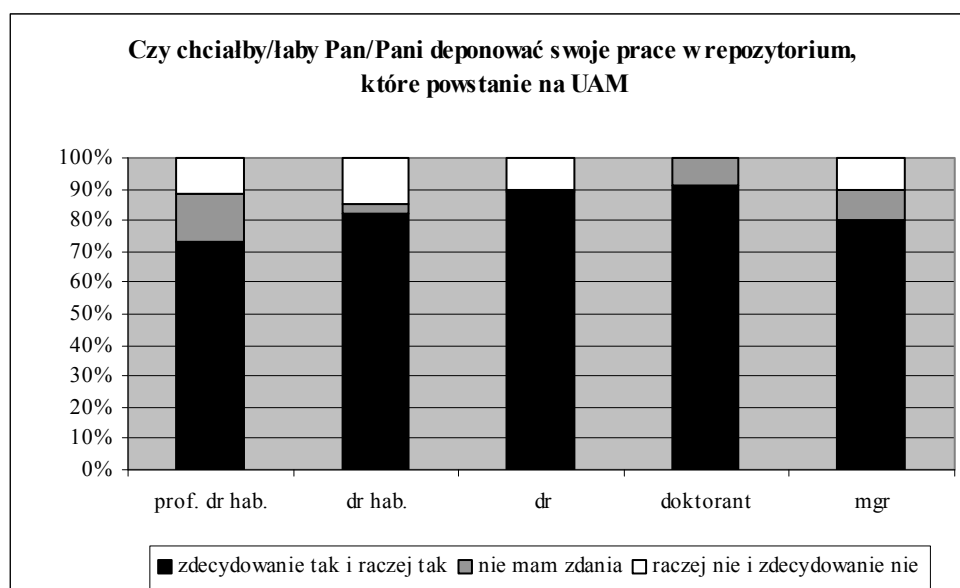

Wykres 8. Deponowanie prac: korelacja stopnia naukowego z wiekiem

Doktorzy habilitowani wykazują się również dużą aktywnością archiwizacyjną. W przedziale wiekowym 46-55 lat deponowali oni swoje prace na własnej stronie WWW (10%), na stronie zakładu bądź instytutu (40%), w innej bazie (60%). W repozytoriach zdeponowano 10% prac. W przedziale wiekowym 56-65 lat doktorzy habilitowani deponowali swoje prace na własnej stronie WWW (38%), na stronie zakładu bądź instytutu (38%), w innej bazie (25%). W tej grupie wiekowej nie deponowano prac w repozytoriach.

Łatwo zauważyć, że najwyższa aktywność archiwizacyjna cechuje pracowników naukowych posiadających duży dorobek naukowy oraz doświadczenie zawodowe (profesorowie i doktorzy habilitowani), zapewne w ten sposób chcą oni rozpowszechniać wyniki swoich prac badawczych.

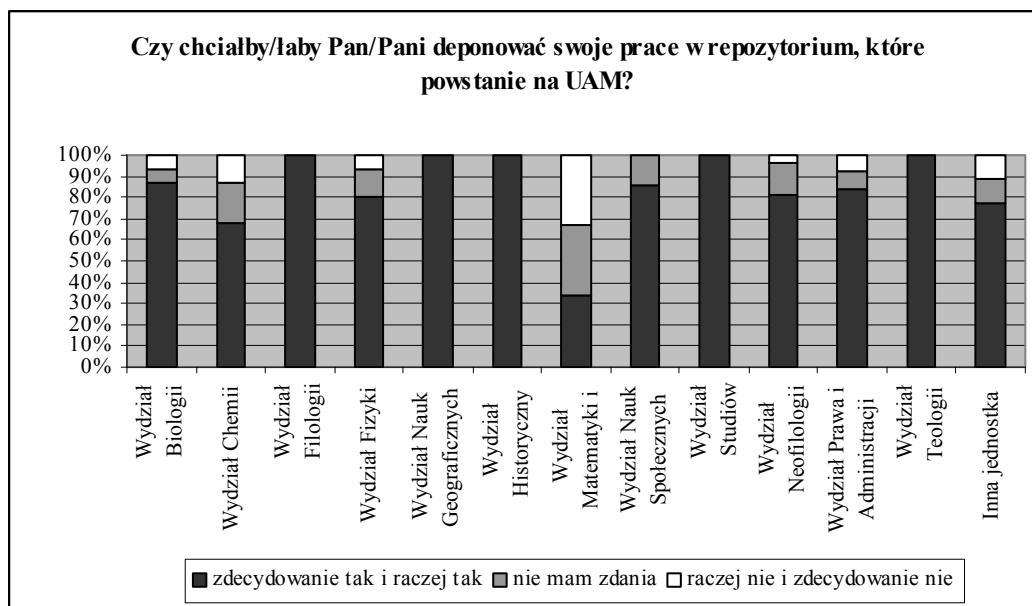
DEPONOWANIE PRAC W REPOZYTORIUM

Wykres 9. Deponowanie prac w repozytorium instytucjonalnym UAM: stopień naukowy

Z punktu widzenia budowania repozytorium na UAM ważne jest, czy pracownicy naukowcy chcieliby w nim deponować swoje prace. Aż 84,39% ankietowanych odniosło się pozytywnie do swojego udziału w repozytorium, 9,82% nie miało zdania, a tylko 5,52% było przeciwnych jego idei. Wykres nr 9 przedstawia

rozkład odpowiedzi zależnie od tytułu naukowego. 73,1% profesorów, 81% doktorów habilitowanych, 89% doktorów, 91% doktorantów i 80% magistrów przychyliła się do projektu. Negatywnie nastawionych do deponowania swoich prac w repozytorium jest 15,4% profesorów, 3% doktorów habilitowanych, 1% doktorów, 9% doktorantów oraz 10% magistrów. Brak zdania na ten temat prezentuje 11,5% profesorów, 15% doktorów habilitowanych, 10% doktorów oraz 10% magistrów.

Wykres 10. Deponowanie prac w repozytorium instytucjonalnym UAM: udział wydziałów

Warto przyrzeć się też deklarowanej chęci do deponowania prac w przyszłym repozytorium, pod kątem udziału poszczególnych wydziałów w projekcie. Obiecujący wydaje się fakt, że pracownicy naukowcy większości wydziałów opowiedzieli się zdecydowanie za swoim udziałem. Najbardziej optymistycznie nastawieni do idei deponowania swoich prac byli przedstawiciele Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej, Wydziału Historii, Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych, Wydziału Teologii oraz Wydziału Studiów Edukacyjnych – 100% respondentów odpowiedziało pozytywnie. Przedstawiciele Wydziału Biologii, Wydziału Fizyki, Wydziału Nauk Społecznych, Wydziału Neofilologii oraz Wydziału Prawa i Administracji w ponad 80% zadeklarowali swój udział w repozytorium. Nieco mniejsze poparcie udzielili inicjatywie pracownicy Wydziału Chemii (69%), najmniejsze zainteresowanie wykazali pracownicy Wydziału Matematyki i Informatyki

– 34% pozytywnych odpowiedzi. Niewielka chęć współpracy w przypadku matematyków i informatyków może wynikać z faktu, iż istnieje już doskonale funkcjonujące repozytorium ArXiv, które w pełni zaspokaja potrzeby tej grupy pracowników naukowych zarówno w kwestii archiwizacji własnych prac, jak i w korzystaniu z dorobku innych. Przedstawiciele innych jednostek w 77% opowiedzieli się za deponowaniem swoich prac w repozytorium.

Powyższe dane wskazują na chęć zaangażowania się pracowników naukowych w projekt.

PODSUMOWANIE

Przedstawione w artykule wyniki ankiety przeprowadzonej wśród pracowników naukowych UAM dowodzą otwartości naukowców na ideę repozytorium instytucjonalnego oraz chęć deponowania w nim swych prac.

Należy jednak podkreślić, że tylko zaangażowanie w projekt jak największej liczby naukowców danej uczelni gwarantuje powodzenie jego wdrożenia. To od ich akceptacji i stopnia utożsamienia się z projektem będzie zależeć stworzenie platformy i jej rozwój. Utrzymywanie pustego i niewykorzystywanego repozytorium to dla uczelni nieopłacalne i wysoce frustrujące przedsięwzięcie.

Pomysłodawcy projektu powinni zatem, korzystając z własnych pomysłów, jak również istniejących już wzorców¹⁰, zachęcić do współpracy jak najszersze grono pracowników nauki. Najefektywniejszym sposobem jest bezpośredni kontakt z władzami uczelni. Oprócz tego należy popularyzować informacje o korzyściach płynących z funkcjonowania repozytorium, np. przedstawiając prezentacje na ten temat na posiedzeniach rad wydziałów.

Z przeprowadzonych badań wynika również, że dla pracowników naukowych UAM deponowanie prac w repozytoriach dziedzinowych czy nawet na stronach internetowych instytutów jest nowym zjawiskiem. Obawiają się oni trudności w obsłudze platformy. Jeśli zatem repozytorium powstanie, to w myśl oczekiwań pracowników wyrażonych w badaniach, już teraz należy przygotować szkolenia dotyczące jego obsługi. Nie można jednak dopuścić do sytuacji, aby za proces deponowania prac odpowiadali jedynie administratorzy repozytorium. Podczas

¹⁰ Doskonałym przykładem promującym ideę repozytoriów jest holenderski projekt Cream of Science (www.creamofscience.org), do którego zaangażowano 229 prominentnych naukowców z Holandii. Udostępnia się w nim ich 47,690 publikacji z czego 60% w postaci pełnych tekstów. Ma to stanowić zachętę dla innych naukowców, by również prezentowali swój dorobek i rozpowszechniali go w wolnym dostępie.

szkoleń powinno się także zwrócić uwagę depozytariuszy na prostą, intuicyjną obsługę platformy, krótki czas wprowadzania prac (Carr, 2005), a nawet na możliwość udzielenia im doraźnej pomocy technicznej.

Badania wykazują także, że osobom zamieszczającym swoje prace w repozytorium, potrzebne będzie wsparcie w zakresie prawa autorskiego. Pracownicy naukowcy zazwyczaj nie mają czasu, by zastanawiać się, czy artykuł opublikowany wcześniej u komercyjnego wydawcy, można umieścić w repozytorium. Wynika z tego, że zarządzanie nim należy powierzyć osobom, które z jednej strony będą odpowiedzialne za prawidłowe funkcjonowanie repozytorium, z drugiej zaś znające prawo autorskie. Wśród pracowników naukowych należy upowszechniać wiedzę, dotyczącą różnych aspektów prawa autorskiego. Jeśli wydawca nie ma określonej polityki odnoszącej się do archiwizacji prac, należy zapytać go o zgodę na umieszczenie artykułu w repozytorium. Jednocześnie autor sam może negocjować warunki umowy z wydawnictwem. Wydawcy mający określoną politykę archiwizacji artykułów przez autorów są wyszczególnieni w portalu Sherpa. (RoMEO: <http://www.sherpa.ac.uk/romeo.php>). Zasady deponowania prac powinny być jasno określone i dostępne na platformie repozytorium.

Trudniej będzie przekonać władze uczelni, a także samych pracowników naukowych do archiwizacji obligatoryjnej. Z badania wynika, że co trzecia osoba poparła tę metodę deponowania prac, a tylko obowiązek archiwizacji dałby pełen obraz dorobku naukowego danej instytucji.

Większość respondentów jest przekonana, że artykuły naukowe oraz inne materiały powinny znajdować się w repozytorium, jednak niekoniecznie muszą być dostępne dla wszystkich w wersji pełnotekstowej. Ważne jest, by do idei popularyzacji i powszechności wiedzy przekonywać wszystkich pracowników, prezentując im szeroki wachlarz korzyści (Rychlik, Karwasińska, 2007). Ustanawiając politykę funkcjonowania repozytorium, można negocjować warunki, np. wprowadzić możliwość indywidualnej decyzji co do zakresu udostępniania prac przez pracowników, w zamian za wprowadzenie obligatoryjności publikacji. Autor będzie mógł decydować, czy z wersji pełnotekstowej jego pracy będzie mógł korzystać każdy zainteresowany, czy tylko pracownicy danej instytucji bądź osoby zarejestrowane. Należy także przekonywać władze uczelni, by w repozytorium umieszczać wszystkie wydawane przez nie wydawnictwa, a już na pewno te w wersji elektronicznej.

Reasumując, można dostrzec dwie korzyści płynące z przeprowadzonego badania ankietowego. Z jednej strony promowało ono ideę repozytorium instytucjonalnego wśród pracowników naukowych, z drugiej miało ono wymiar praktyczny. Wyrażone w nim opinie zostaną uwzględnione podczas tworzenia repozytorium instytucjonalnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

BIBLIOGRAFIA

- Afshari, Fereshteh; Jones, Richard. (2007). Developing an integrated institutional repository at Imperial College London. *Program: electronic library and information systems*, vol. 41 (4), pp. 338-352.
- Babbie, Earl R. (2005). *Badania społeczne w praktyce*. Tłum. W. Betkiewicz i in. Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN.
- Carr, Leslie; Harnad, Stevan. (2005). *Keystroke economy: a study of the time and effort involved in self-archiving*. Technical Report, ECS, University of Southampton [online]; [dostęp: 3.03.2008]. Dostępny w World Wide Web: <<http://eprints.ecs.soton.ac.uk/10688/01/KeystrokeCosting-publicdraft1.pdf>>
- Crow, Raym. (2002). *The case for institutional repositories: a SPARC position paper*. Washington, DC [online]; [dostęp: 26.02.2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.arl.org/sparc/bm~doc/ir_final_release_102.pdf>
- Doctor, Gayatri. (2008). Capturing intellectual capital with an institutional repository at a business school in India. *Library Hi Tech*, vol. 26 (1), pp. 110-125.
- Hajjem Chawki; Harnad Stevan; Gingras Yves. (2005). Ten-Year Cross-Disciplinary Comparison of the Growth of Open Access and How it Increases Research Citation Impact. *IEEE Data Engineering Bulletin* [online], vol. 28 (4); [dostęp: 3.03.2008]. Dostępny w World Wide Web: <<http://eprints.ecs.soton.ac.uk/11688/1/ArticleIEEE.pdf>>
- Nahotko, Marek (2007). *Naukowe czasopisma elektroniczne*. Warszawa: Wydaw. SBP.
- Oppenheim, Abraham Naftali. (2004). *Kwestionariusze, wywiady, pomiary postaw*. Tłum. S. Amsterdamski. Poznań: Wydaw. Zys i S-ka.
- Polydoratou, Panayiota. (2007). Use of digital repositories by chemistry researches: results of a survey. *Program: electronic library and information systems*, vol. 41 (4), pp. 386-399.
- Pryor, Graham. (2006). Project StORe. Work package 2: Survey of researchers use of repositories [online]; University of Edinburgh; [dostęp: 26.05.2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://jiscstore.jot.com/WikiHome/SurveyPhase/SurveyFinalReport.doc>
- Rychlik, Małgorzata; Karwasińska Emilia. (2007). Repozytorium instytucjonalne jako czynnik wspomagający rozwój nauki w środowisku akademickim. *Biblioteka*, z. 11 (20), s. 153-167.
- Sale, Arthur. (2006). Comparison of IR content policies in Australia. *First Monday* [online]; vol. 11 (4); [dostęp: 25.02.2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://eprints.utas.edu.au/264/1/Comparison_of_content_policies_in_Australia.pdf>
- Shearer, Kathleen. (2006). The CARL institutional repositories project. A collaborative approach to addressing the challenges of IRs in Canada. *Library Hi Tech*, vol. 24 (2), pp. 165-172.

Simpson, Pauline. (2006). Repositories for research: Southampton's evolving role in the knowledge cycle. *Program: electronic library and information systems*, vol. 40 (3), pp. 224-231.